

BUTLLETI

DEL GRUP D'ESTUDIS SITGETANS

ANY XV

Maig 1991

N.º 56

La Parròquia de Sitges en temps del doctor Benet Verdera

PERE SERRAMALERA I COSP

El dr. **Benet Verdera** arribà a Sitges per regir la cura d'ànimes de l'església parroquial de Sant Bartomeu i Santa Tecla el dia de Sant Joan del juny de 1684 i hi estigué fins a la seva mort succeïda l'octubre de 1721. Sempre tingué dos vicaris que l'ajudaren.

Quan comença el llibre d'òbits que cobreix el període del 30 d'abril del 1694 al 4 de maig del 1706 —llibre que compta amb 120 folis, ja que n'hi ha dos amb la foliació repetida— ho fa amb l'assentament de la mort d'un dels seus vicaris: mossèn Joan Carbonell, pvre., natural de Rocafort de Queralt, arquebisbat de Tarragona, succeïda el dia abans, el 20 d'abril. Mossèn Carbonell havia arribat pel febrer d'aquell any, «estava cosa de dos mesos havia per vicari en Sitges», ens diu l'esmentat, i afegix que li cantaren dos nocturns, laudes i tres misses, assistint-hi els reverends Ramon Roig, mestre secular, Pacia Saborit, pvre., Josep Gil, pvre., que residia en el santuari del Vinyet, Pere Sagarra, pvre., Josep Sevít, pvre., fra Pere Solà, trinitari, que era l'altre vicari, i el dr. Benet Verdera.

Aviat va venir fra Joan Cerdà, trinitari, per cobrir la plaça de vicari. El trobem ja el 21 de maig d'aquell any. Crec que possiblement influïren a haver-hi tants trinitaris la vinguda de fra Bartomeu Triay, trinitari i organer. Aleshores mossèn Pacia Saborit era vicari de l'església parroquial de S. Pere de Ribes, i n'era rector el doctor Batlle, segons trobem anotat el 2 de juliol del 1694.

Després arribà el trinitari fra Bartomeu Triay. El trobem en els oficis de novena i cap d'any per a l'ànima del pescador Tomàs Llopis, dit «de Cal Batlle Vell», celebrats el 6 d'agost del 1694, als quals assistiren els tres trinitaris, fra Solà, fra Cerdà i fra Triay. Després constà sovint com a assistent als funerals que se celebren a l'església junt amb altres frares, fra Isidoro Escudes, fra Andreu Corró —no Carro—, fra Josep Gil i fra Joan Cerdà. Sempre el tindrà al seu costat fins ben entrat el segle XVIII.

El 30 d'octubre del 1698 ja consta **mossèn Joan Torres** com assistent a unes celebracions funeràries cantades «... un nocturno, laudes i dos misses cantades...». No ens afegeix res. El 24 de febrer del 1699 consta l'enterrament de l'esmentat mossèn:

«Vui als vintiquatre de febrer de 1699 en la present vila se a mort lo Rnt. Joan Torras, pvre., natural de la vila de Vallis, organista de la present iglésia cosa de quatre mesos, a lo qual, amb son testa-

ment fet en poder de Narcís Avellà notari de Sitges, se deixa la sepultura a la iglésia de ahont era beneficiat i a les quatre de la matinada lo dia vint-i-sinc se'l ne an aportat i després si se faran assi les funeràries acostumades i allí se assentaran los drets.» (fol. 60 v.)

Mort l'organista de l'església de Sitges, continuà el pare Triay, ja que el trobem en diverses funeràries amb missa cantada. I el trobem freqüentment fins el 5 de gener del 1701. A més, des del 6 de desembre de 1700 consta en les misses cantades l'assistència entre els preveres de **mossèn Salvador Barrera**, «organista».

Aquests assentaments de les funeràries que es feien, són molt significatius, ja que quan es mor un fill petit d'una família sitgetana en bona posició financera, li fan dir la missa de Nostra Senyora, cantada «amb orga», i aleshores l'assistència de preveres era nombrosa: Salvador Barrera, organista, el capellà del Vinyet Joan Capdevila, Bonaventura Soler, pvre., el pare Joaquim Gil, el pare Francisco Comabella i el rector doctor Benet Verdera.

La darrera vegada que trobem mossèn Barrera esmentat entre els assistents a una funerària és el 2 d'octubre del 1703. Quant el 24 de novembre d'aquest any es dona eclesiàstica sepultura al cadàver de Joan Falç de Mar, capità de la Infanteria Espanyola Reformat, amb tres nocturns, laudes i tres misses cantades amb la prosa a les dues primeres, «per donar dotze rals de caritat a quiscun, amb prèdica a la fi de la primera», assistiren els següents religiosos i sacerdots: sis religiosos caputxins de Vilanova, el rnd. Antoni Carbonell, rector de Vilanova, el dr. Gregori Ballester, rector de la Geltrú, **Pau Gramatges**, pvre., organista de Vilanova, el dr. Joaquim Darder, rector de S. Pere de Ribes, Josep Roig, pvre., el seu vicari, Francisco Thomas, rector d'Olivella, Joan Capdevila, pvre. del Vinyet, Bonaventura Soler, pvre., el pare Joaquim Gil, el pare Joan Cerdà, Gregori Regala, pvre i dr., Benet Verdera, que regeix la cura de l'església parroquial de Sitges. És al meu entendre la millor funerària d'aquest llibre d'òbits, i hi consta com a organista el de Vilanova, que no trigarà en venir a la nostra vila.

El darrer assentament d'aquest llibre d'òbits, de data 4 de maig del 1706, és el de l'enterrament, novena i cap d'any del cirurgià sitgetà Antoni Llachs, fadrí, fill del mariner sitgetà Antoni Llachs i de Maria (Llachs i) Pasqual sa muller, tots difunts, i se celebraren dos noc-

turns, laudes i tres misses cantades. La primera de Nostra Senyora i Salve amb vestiments blancs, i les altres dues de rèquiem, amb la prosa a la una, «per lo que se han donat 3 sous més de caritat ordinària». Hi assistiren els reverends pare Gabriel Sariol, de S. Francesc, Pacià Saborit, pvre., Joan Gallifa, del Vinyet, Pau Gramatges, organista, Bonaventura Soler, pvre., el pare Josep Llamgullas, predicador, el pare Pelegrí Clavera, el pare Joaquim Gil i

el rector doctor Benet Verdera. L'enterrament i funeràries costaren 19 lliures. Era un sant baró. Antoni Llachs i Pasqual havia nat a Sitges el 22 de febrer del 1687 (Baptismes 1686-89, fol. 15), fill d'Antoni Llachs, mariner, i de Maria Pasqual, i tingué per padrins l'avi patern, també mariner, Antoni Llachs, i per padrina l'àvia materna, Caterina, muller de Miquel Pasqual. Per tant tenia, quan morí, 19 anys, 2 mesos i 10 dies.

Societats Recreatives importants de Sitges (2)

CARME ANDREU I REQUENA
EVA FARRERAS I CASTELLVÍ
ESTER FONT I VENDRELL

NOTA

Per error d'impremta, en el número anterior del Butlletí, es va perdre en la primera part d'aquest article un tros força llarg del redactat. Concretament, a la tercera columna, la segona línia que acaba amb «que eren els»... A continuació d'aquestes paraules hi hauria d'haver anat el tros que ara donem:

noms que tenien les dues orquestres, ja que una era més antiga que l'altra. Els entusiastes seguidors de les orquestres feien tots els possibles per a obtenir en subhasta el Teatre Vell, ja que en cas contrari no els tocava més remei que fer els seus balls, durant tot l'any que durava l'arrendament del teatre, a les eres esmentades.

Com a conseqüència de les quantitats desorbitants que s'arribaven a pagar en les subhastes, l'any 1869, la colla de Joves decidí aixecar un local propi en una sala de balls de l'hort de la Marineta, i així va néixer de la mà de Josep Carbonell i Vidal el Salón Prado, que el 1877 es convertí en el Casino Prado Suburense, perquè s'hi va ajuntar la colla que es reunia al Casino Suburense situat al Cap de la Vila, en una casa que aleshores encara era el n.º 5 del carrer de Jesús.

Després de la construcció del Prado, la colla dels «Vells», veient els bons resultats que obtenien els seus competidors, decidí tenir també el seu propi local. Per aconseguir-ho s'ajuntaren amb la colla que es reunia al Casino Primero de Sitges, situat al carrer de Sant Francesc, i així va néixer el 1870 la Societat El Retiro.

Tot això contribuï a fer començar una època popular i esplendorosa, de luxosos balls de carnaval, rues i comparses, amb les quals s'accentuà la vella rivalitat entre les dues entitats. D'altra banda, el Teatre Vell va perdre el seu protagonisme en qüestió d'esbargiment i el 1881 va ésser llogat per a ús comercial. Tornà a ser utilitzat com a teatre quan des de l'any 1942 al 1943 s'estigué a càrrec del Patronat d'A.S.C. que disposava d'una secció d'aficionats, de la qual sortiren bons actors.

Ja dins del segle XX es crearen altres societats, la Palma i el Pavelló de Mar, les quals tingueren curta vida. La primera sols durà tres anys i la segona desaparegué en un incendi el 1934. En l'actualitat continuen existint el Prado, el Retiro i el Club de Mar, que ve a ser la continuació de l'antic Pavelló de Mar.

EL CASINO PRADO SUBURENSE

En la introducció ja hem parlat de les orquestres dels «Joves» i els «Vells» i de com la sub-

hasta de l'arrendament del «Teatre Vell» provocà que la colla dels «Joves» decidís aixecar el seu propi local. Es construí l'any 1869 a «l'hort de la Marineta», i s'obtingué el permís d'obertura el novembre del 1870. El casino era entre el carrer de Jesús i de Sant Isidre. L'entrada era pel carrer de Jesús i el permís per a fer la façana del carrer de Sant Isidre és del 6 d'agost del 1878.

El nom sembla que li fou donat a imitació del d'una societat barcelonina dita «El Prado Catalán». A poc de la fundació s'uní al Prado l'antic Casino Suburense. Així va quedar com a nom de la societat el de Casino Prado Suburense, constituït oficialment el 18 de novembre del 1877, sota la presidència de Felip Font i Falp, i l'esdeveniment es va celebrar el primer de desembre del mateix any.

També en aquest any va ser constituïda la «Colla de Caramellaires Pradistes», que debutaren per Pasqua i conjuntament se celebraren una sèrie de representacions teatrals. L'agost, en una funció de nit, es va representar la «Zarzuela» i «La Marsellesa» davant de molta gent, tot i que les obres del local encara no estaven acabades. Per actuar de manera permanent en la societat, el 1885 es va formar la companyia de teatre d'aficionats anomenada «La Artística».

El 1886 començà la restauració del casino, i s'habilità un local per a biblioteca i es procedí a la millora dels jardins de la societat, en els quals es va posar un cobert de vela per a fer-ne saló d'estiu. En aquest mateix any, «La Artística» és substituïda per una altra companyia anomenada «El Rebrot», en alguna de les representacions de la qual intervingué Margarida Xirgu. «El Rebrot» actuarà durant vint anys seguits. Durant aquesta època la societat fou visitada en diverses ocasions per personalitats com Rusinyol, Teixidó i Roig i Raventós. El 1890, va visitar-la Víctor Balaguer. L'any 1894 sortí el primer número de «La Voz de Sitges», que es convertí en una mena de portaveu de l'entitat.

El «Casino Prado» acollí un gran moviment artístic i literari que aleshores predominava en tot Catalunya, el Modernisme, i Santiago Rusinyol hi organitzà les seves «Segona i Quarta

Festes Modernistes» amb les representacions teatrals, celebrades el 10 de setembre del 1893 i el 14 de febrer del 1897, de respectivament «La Intrusa» del poeta Maurice Maeterlink, en traducció de Pompeu Fabra, i de «La fada de l'estany», de Jaume Massó i Torrents, amb música del mestre Enric Morera. L'any següent (1898), amb un gran èxit, es representà «Gent de Mar», amb lletra de Salvador Olivella i música de Magí Carbonell. El 1900 es representà «Foc Follet» d'Enric Morera i s'estrenà «La reclosa» i «La mare eterna» d'Ignasi Iglesias. Aquest any (1900) va acabar la seva actuació com a president Felip Font i Falp.

El 1901 s'hi representà «L'alegria que passa» de Rusinyol i Morera. Després van ser representades «Picarol», «La Rossons», «L'heroi», «Els vells», «Maria Rosa», «Don Gonçal o l'orgull del gec», «Tal faràs, tal trobaràs»..., és a dir, totes les joies del teatre català renaixentistes.

En el pas de 1904 a 1905 es produí una escissió interna de caràcter polític. Josep Carbonell i Vidal es va separar de la societat i va formar La Palma en un local del carrer Santiago Rusinyol. La Palma va tenir el suport dels retiristes

... i després segueixen les paraules «"L'escena" amb diversos tipus» ja en el número anterior del Butlletí (n.º 55).

(Continuació)

El 1943 es va construir la segona llotja per l'orquestra als jardins, i el 1944 es reformà el Saló-Teatre, en el qual es posà paviment a la pista, a més de la modificació de l'amfiteatre i la compra de noves butaques per a la platea. També en aquest any, la secció de cultura va organitzar unes classes de llengua francesa, que foren gratuïtes per als socis. El 1945 s'efectuaren notables millores en el pintat general del teatre, i millores en la sonorització del cinema. El 19 de maig del 1946, se celebrà un homenatge al mestre Antoni Català i Giralt, en el qual participà la Cobla Principal de la Bisbal i la Coral de Barcelona. Fou notable en aquest any l'actuació del grup sardanistic, que organitzà diversos festivals. En ell es formaren les anelles «Sol Ixent», «La nostra Flor» i «Poncelletes Sitgetanes». En aquest any va passar de tenir 601 socis a 627.

El 1947 s'adquirí un nou micròfon i un altaveu, es renovà la instal·lació, i s'acabà la façana principal que porta el nom de «Planas Robert». També durant aquest any es van renovar les butaques i les cadires (100 i 50 respectivament) i es va decidir comprar la casa del carrer Jesús n.º 51 per l'import de 425.000 ptes. Aquell any s'estrenà amb èxit, una sardana de Jordi Pañella i també s'aconseguí el primer títol en el I Trofeu Comarcal d'Escacs. El nombre de socis augmentà fins a 669.

El 1948 s'hi va posar la calefacció central, es va fer el Cine Jardí i serveis sanitaris per al Saló-Teatre. Gràcies a la secció d'espectacles i obres de teatre van fer molts beneficis, amb actuacions com «Cyrano de Bergerac», «Sala Mozart», «Musical Exprés», «A la buena de Dios», «Reina», «La Planxadora de la Plaça del Pi», «Espectáculos Corsana», «Cinc Fills», «Voces de Radio», «Un Americano en Madrid», «Las 7 Mujeres de Adán», «Irma Vila y sus Mariachis», «Música y danza». També es va acordar que els tres primers socis no paguessin les quotes, aquests socis eren els senyors Joan Bartés i Bota, Josep Carbonell Rigual i Antoni Clarà

i va gaudir de vida efímera i el mestre Carbonell passà a dirigir l'orquestra d'«El Retiro». El 17 de desembre del 1905, es va adquirir l'edifici de la societat i els seus annexos per la quantitat de 43.000 pessetes i l'octubre del 1908 el casino es vengué el tros de la sortida pel carrer de Jesús i obri l'actual sortida pel carrer de Francesc Gumà.

El 1911 el mestre compositor sitgetà Antoni Català i Vidal, autor de la famosa sardana «La processó de Sant Bartomeu», estrenà en l'escenari de la societat el seu idil·li líric «Crepuscles», amb lletra del també sitgetà Manel Gilbert. El 1915 el mestre Enric Morera va compondre un himne a l'enssenya del «Prado Suburense».

El 1916 es féu una sortida a l'edifici pel carrer de Sant Isidre, i el 1918, davant les exigències dels nous temps, es van realitzar unes grans reformes als locals de la Societat. El pintor sitgetà Agustí Ferrer i Pino va decorar el plafó exteriors que hi ha al carrer de Sant Isidre. També pintà el sostre de la Sala-Teatre i l'escultor Pere Jou va esculpir amb el seu peculiar estil la porta de l'entrada, representant-hi

Busquets. En aquest any es passà a tenir 709 socis.

El 1949 es van instal·lar noves llotges al Saló d'Estiu i es van fer obres de teatre que aportaren bons beneficis a la societat. En els escacs se seguí la bona actuació, amb visites com la del Dr. Bernstein, gran mestre, considerat entre els deu primers del món, i altres celebritats en aquest camp. En aquest any el nombre de socis baixà a 703. El 1950 s'hi van seguir representant nombroses obres de teatre. En qüestió de balls va ser un bon any, amb la presència de bones orquestres. El nombre de socis era de 708. Aquest any va morir el senyor Joan Bartés i Bota, un dels socis fundadors, i Santiago Aguilar va fer la donació d'un joc de focus juntament amb els seus accessoris. El 1951, degut a l'increment de socis (748), es van iniciar obres d'acondicionament: una biblioteca, sala de juntes i secretaria. Es va arrendar la cafeteria a J. R. Gimeno Puig pel valor de 27.500 ptes. Aquest any se celebrà el 74.º aniversari de la fundació del «Prado», i es féu la benedicció de la bandera.

El 1952 se celebraren les Noces de Platí de la seva fundació, s'acabà la biblioteca a mitjans d'estiu, es formà una agrupació, «Cultura popular», que donava conferències periòdiques, es feren grans festivals per celebrar el 75.º aniversari, en els quals es van fer seccions de cinema retrospectiu, obres de teatre i dansa. En aquest any s'augmentaren els socis a 830. El 1953 s'adquirí definitivament els terrenys del jardí d'estiu. Continuen els cursos d'anglès, francès i solfeig (gratuïts per als socis). El nombre de socis baixà de 830 a 700 per baixes de defunció, economia, falta de pagament i els que es donaren de baixa. Aquest any morí Josep Carbonell i Rigual, soci número 1 de llavors. Durant aquest any se celebraren gran nombre d'espectacles i balls, i va ser un any de molta activitat. El senyor Benages, que amb l'empresa C.A.V.I.C.A. tenia arrendat el cinema, va demanar l'exclusiva de tots els balls i espectacles de la societat, i aquesta li ho cedeix, perquè li portava moltes pèrdues.

El 1954 es modificà el jardí i el bar. Els socis augmentaren a 803. Tenen molt d'èxit les nom-

brotes xerrades que es feien al Prado, entre elles una del senyor Ferrer i Pi sobre la bomba atòmica. El Prado es subscriu a tots els diaris publicats a Barcelona. La cantina continua arrendada, igual com l'exclusiva dels balls fets al senyor Benages, que junt amb el Prado va fer un Carnaval amb un enorme èxit. El senyor Benages en el cinema va fer desfilars gran nombre de pel·lícules estrenades a Barcelona, però hi hagué molt poca activitat teatral. El 1955 es va fer una instal·lació subterrània d'energia elèctrica en el jardí. Es construïren unes dotze llotges. Hi hagué un augment a 824 socis. Els balls continuaren a càrrec del senyor Benages, amb un gran èxit en el Carnaval en combinació amb la Societat, i en els balls d'estiu amb l'actuació d'orquestrades de primer ordre. Es va organitzar amb grans beneficis el tradicional «Ball de Casats». En el Saló-Teatre van ser representades les obres de més gran èxit de l'any: «La ferida lluminosa» de Sagarra i «La Muralla», amb l'assistència del seu autor J. Calvo Sotelo. En escacs Antoni Mora aconseguí el títol de subcampió de Catalunya.

El 1956 el nombre de socis baixà a 786 per raons econòmiques i defuncions. Se seguïren fent nombroses xerrades. El 16 d'octubre d'aquell any finalitzava l'exclusiva dels balls de l'empresa CAVICA, i passaren a càrrec de la Societat. El Carnaval tornà a ser un èxit. Per al millorament del local, es va desentrotllar, amb la col·laboració dels arquitectes senyors Martino, pare i fill, un pla d'obres i d'acondicionament, amb un pressupost de 500.000 ptes. El 1957, el nombre de socis augmentà a 879. En aquest any se celebraren exposicions pictòriques, fotogràfiques i conferències. Se celebraren 104 balls, en els qual destacà l'interès posat pels socis, sobretot en els del Carnaval. La societat, prosseguint amb la millora del local, va dotar el cafè d'hivern de llum fluorescent i canvià la decoració.

El 1958, el nombre de socis va tenir una gran pujada. En aquest any hi havia 1.145 socis, i la situació econòmica era molt bona. Se seguia estant apuntats a diverses seccions de premsa d'Espanya i a dues de l'estranger, el «Life» americà en la seva edició castellana i la francesa de «British-Match». En aquest any es van celebrar 137 balls amb les millors orquestrades i atraccions del moment. També es va fer una gran vetllada d'òpera amb cantants del Liceu de Barcelona. Es representà una obra de Rossini. També es va fer un cicle de teatre català a càrrec de les dues companyies dels actors Joan Capri i Luis Orduña. Es va fer un sopar homenatge a l'actriu Mercè Sanabra, que va col·laborar amb el Grup Artístic que dirigia Artur Carbonell. En el jardí es van fer grans reformes: una nova pista de ball, una petita pista annexa, una tribuna coberta per a l'orquestra, un bar amb tots els elements moderns, un equip complet de luminotècnica, una millora general de la jardineria, una entrada central d'accés als jardins, renovació del mobiliari, un equip amplificador marca «Philips».

El 1959 el nombre de socis és de 1.494, el nombre de balls va ser de 151 i com sempre amb bones orquestrades. Es va fer un festival benèfic, organitzat per la Creu Roja Espanyola. Aquest any es tornà a fer òpera per gent del Liceu, i es representà l'obra «Rigoletto». En qüestió d'obres es van millorar els desguassos, el pou (buidant-lo i rentant-lo), la paret de la façana del jardí, els camerinos, es van plantar arbres i s'embellí el jardí, i es va comprar un televisor. En el teatre es va fer una restauració de l'escenari i es va fer una reforma de decoració

i de l'acústica. El 1961, el nombre de socis és de 1.655. S'han tornat a fer reformes en el Saló-Teatre, amb la modificació de l'estructura de l'amfiteatre del primer pis. En qüestió d'espectacles van desfilars els millors conjunts musicals del moment. En el jardí es va fer el Ier Certamen de Cançó Publicitària, retransmès per Ràdio España. En aquest any es representà l'òpera la «Traviata» de Verdi. El 1962 se celebrà el 85.^è Aniversari. El nombre de socis era de 1.780. Aquest any s'acabà l'arrendament que tenien amb l'empresa cinematogràfica CAVICA. En qüestió d'obres es donà per acabada la primera fase d'acondicionament del Saló-Cafè, excepte els capitells dels finestrals del carrer, que estaven encarregats a l'escultor Pere Jou.

El 1963 es va instal·lar calefacció a l'escenari del Saló-Teatre, es va ampliar l'escenari, el vestuari i es va posar nova il·luminació al jardí, i el projecte d'ampliació i modernització de la planta alta del Saló-Teatre. Els socis passaren a ser 1.885. El 1964 el nombre de socis pujà fins a 1.945. El «Grup Experimental Prado» va fer les representacions del «Calígula» i «Don Juan Tenorio» amb un ple total. Es feren unes reformes en el cinema (sala de projeccions i pantalla) que el mantingueren tancat per un temps. Es va instal·lar en el jardí una pista de plàstic tipus Dason, que s'elevava per un sistema hidràulic. Un dels capitells dels finestrals del Prado no va poder ser acabat per la mort de Pere Jou. Aquest capitell figura com l'última obra, inacabada, de Pere Jou.

El 1965 els socis augmenten a 2.034. En aquest any actuaren l'Orquestra Maravella i la de Rudy Ventura, Lola Flores i Luis Aguilar. Es va reformar la cabina de cine, s'acabà l'arrendament de la cantina J. R. Gimeno Puig i passà a ser portada per la societat. En els escacs l'equip filial es va proclamar campió de Catalunya, pujant així a la segona categoria grup «D». I es va construir un nou bar al jardí, modificant l'anterior emplaçament. El 1966 el nombre de socis fou de 2.121. Hi passaren gran nombre de cantants i grups molt coneguts, i es feren nombroses obres de teatre. El 1967 es van canviar les butaques de la platea. Els socis augmentaren a 2.230. Hi va actuar l'Orquestra Mozart. En el cinema es va celebrar la Ier Jornada Internacional d'Escoles de Cinematografia, organitzada per l'agrupació fotogràfica Sitges Foto-Film. En teatre hi van haver vuit representacions, també se celebrà el Ier premi Sitges de Teatre.

El 1968, es va demanar un préstec per valor de 1.500.000 ptes. per a completar el pla d'edificació de la segona planta del Casino (billar, ping-pong i sala de jocs recreatius). Els socis augmentaren a 2.311. En els espectacles van intervenir el mundialment famós ballarí i coreògraf Antonio Gades, amb el Ballet Espanyol, Alberto Cortés i Paquita Rico. El 28 de setembre va començar la Ier setmana de Cinema Fantàstic fins al 4 d'octubre. Se celebraren els I.^{ers} Jocs Florals de la Ràdio, amb la presència d'Encarna Sánchez. Es va formar la nova Peña Filatèlica de Sitges. El 1969 hi havia 2.231 socis. Es van portar a terme unes classes de dansa clàssica i moderna, portades per Carmen Carreras Goudinoff i també es feren unes conferències, il·lustrades amb projeccions sobre Els Ovnís avui. La secció de teatre del Patronat va posar en escena l'obra de teatre de William Shakespeare «Somni d'una nit d'estiu». També se celebrà el III Premi Sitges de Teatre. Va quedar constituïda la secció de tennis de taula. En escacs van pujar la categoria màxima nacional.

Per falta de llibres d'on poder treure la in-

formació, totes aquestes dades han hagut de ser extretes mirant les memòries de cada any del Prado, des de 1939 fins a 1970. És per això que poden semblar molt puntuals i fredes, perquè hem donat només l'essencial de cada any.

El 1971 es van fer reformes al cinema adaptant a la cabina de cine la màquina de projeccions Chenon, la primera a Sitges. El 1972 es van restaurar les pintures de la taçana d'Agustí Ferrer, que van ser restaurades per la seva filla Teresa Ferrer.

Pere Tàpies i la Trinca actuaren el 1970 als jardins. El 1975 es va fer una reforma total de les instal·lacions elèctriques del jardí. El 1976 es va fer un homenatge a Federico Garcia Lorca, que fou un gran esdeveniment, amb la presència de grans personalitats. El 1977 es va representar «Divinas palabras» per Núria Espert, i el novembre es van celebrar les festes del centenari. Es van fer reformes al cortinatge, al teló de boca i a les butaques, i la reforma de l'entrada principal del Casino. El novembre de 1978 hi va actuar l'Orfeó Català.

El 1983 el bingo passa al primer pis i la planta baixa quedà a disposició dels socis. El 1984 es va inaugurar el taller estudi per a pintors, per donar classe, a la sala d'exposicions que té entrada pel carrer Jesus. El 1986 es va celebrar una exposició antològica al pintor Ferrer Pino, en el 25.è aniversari de la seva mort. També es va fer el I Festival Folkloric internacional, que encara dura. El 1987, la sala del cinema va ser millorada amb la instal·lació del nou sistema de so Dolby Estéreo. A la sala del cafè es posà mobiliari nou amb noves cadires i taules estil bella època. Es feren obres d'ampliació en el jardí i el pavelló, on es porten a cap activitats recreatives, quedant la zona principal per a saló i tertúlies. Aquest any s'elegí la primera reina del Carnaval de Sitges, pel fet que l'elecció del Carnestoltes es feia al Retiro i com que el Prado no volia ser menys, la rivalitat de sempre, es va organitzar l'elecció de la reina del Carnaval. El 1988 es construí un nou despatx per a l'administració del Casino. S'inaugurà la nova sala per la penya d'escacs, es creà un nou grup de teatre juvenil anomenat «A Tenti Potenti», i també el grup gastronòmic del Prado i una secció de futbol sala. Aquest any es va realitzar la catifa i l'altar del Cap de la Vila durant la festivitat de Corpus, i també li fou atorgat el XII Premi Trinitat Catasús per la seva tasca en pro de Sitges. I es portaren a terme altres activitats com l'ascens de la Penya d'Escacs a la categoria Nacional, la brillant temporada de Concerts de Joventuts Musicals, la secció de dansa i de filatèlia, i el 31 de gener se celebrà per primera vegada a Sitges el Concurs de Mestres Xatonaires.

Hi ha una petita història que diu que antigament, els terrenys del Prado i els seus voltants, cren prats, no hi havia ni cases ni res (sembla que el nom del carrer de l'Hort Gran deriva d'això) i agafaren el gall com a símbol del rei o dominador d'aquells prats.

PRESIDENTS DEL CASINO PRADO SUBURENDE DES DE LA SEVA FUNDACIÓ FINS ALS NOSTRES DIES

Felip Font i Falp, Bartomeu Misas i Roses, Artur Misas i Roses, Pere Carbonell i Mestre, Josep Planas i Robert, Rafael Termes i Junyent, Isidor Castro i Robert, Rafael Padrol i Milà, Samuel Barrachina i Esquiú, Joan Corella i Miracle, Magí Carbonell i Berran, Antoni Marçet i Castelló, Francesc Pagès i Gustems, Josep Mirabent i Magrans, Josep Vadell i Milà, Josep

Rafael i Sala, Ramon Artigas i Ferrer, i actualment Jordi Romà i Lledós.

EL PATRONAT D'A.S.C.

El Patronat va començar el 22 de novembre de l'any 20, i per tant el proper any se celebraran els 70 anys de la seva fundació. És una societat diferent al Prado i al Retiro, ja que aquestes són recreatives i el Patronat en canvi, té una vinculació, des del seu començament amb la Parròquia. Va començar essent una entitat d'acció catòlica, i el rector era el president del Patronat. De socis fundadors no n'hi ha, perquè eren la gent de la Parròquia.

Els presidents que es coneixen, segons el llibre d'actes, són de després de la guerra, ja que els llibres d'actes anteriors es van destruir tots durant la guerra civil. El primer president de qui es té coneixement és el senyor Mitjans, el gran impulsor del Patronat de la seva època, després vingueren el senyor rector doctor Godayoy i el senyor Pere Muntaner, aquests ja desapareguts. Després Josep Almirall, Antoni Julià, Manel Correa, Jordi Pañella i Pere Roig, que és l'actual, tots aquests encara són vius.

En el Patronat, en un principi es feia principalment teatre i catequesi, però després de la guerra es va voler anar més lluny i el Patronat va llogar (1942-1943) un local propietat de l'Hospital, perquè el local que tenien en aquell moment no era adient per a fer teatre, que era la principal activitat de la societat. Aquest local és el que s'anomena Teatre Vell. El Patronat, va anar creixent, s'hi afegí una nova activitat, la dels minyons escoltes, que és la més coneguda (el Cau). Té una antiguitat d'uns 27 o 28 anys i és de les primeres activitats que s'hi feren. Però abans d'aquesta ja hi havia les Caramelles de l'Antiga Escola Cantorum, que té de 30 a 35 anys. La seva dependència respecte a la parròquia va anar canviant ja que els que en formaven part, es convertiren en socis, i així es convertí en una societat en règim d'associació.

Com que l'Hospital necessitava el local que li havia llogat, el Patronat es va quedar sense el teatre, que és l'activitat en què tenia més èxit. Però des de fa uns 20 anys el Patronat ha anat creixent i s'hi han afegit noves seccions i activitats: una coral, amb una antiguitat d'uns 18 anys, una secció de muntanya, una d'esquí, una de fotografia que fa molts anys que hi és, però que no té tant d'èxit com les altres encara que el Patronat compta amb un estudi preparat per a aquesta activitat, una secció de dansa i ioga, i ara, molt recentment (fa dos anys), una coral de cambra, la Camerata.

Gràcies a aquestes activitats, des de fa uns cinc anys, el Patronat ha fet el seu «boom», que passant de tenir uns 70 socis a tenir-ne 400. Han aprofitat uns terrenys que tenien en propietat per a fer-hi unes edificacions i explotar-les per treure'n diners per a l'Auditori de què ja parlarem més endavant. Aquest és el projecte més important: en el solar on es feia el cinema a l'aire lliure, darrera el carrer de Sant Bonaventura, local que aban llogaven, ara hi pensen fer aquest auditori, ja en marxa. S'han potenciat les seccions que hi havia i s'ha fet un bar-cafeteria, per a les reunions dels socis i les seccions que hi treballen, ja que abans no tenien cap lloc on parlar. Aquest local és també on se celebra el Quinto.

Ara és una societat independent i pluralista, però amb una vinculació parroquial. En aquest moment el rector és el consiliari. No li correspon manar directament, sinó que hi ha una junta directiva que porta el Patronat. La vincu-

lació parroquial arriba fins al punt que si un dia el Patronat es dissolgués, els béns passarien a la Parròquia, però cada secció funciona independent a la Parròquia.

El Patronat havia estat fa molts anys un convent de monges, per això hi ha una capella. Era molt gran i alta. Es va partir en dos de manera horitzontal, ara a la part superior hi ha la capella i a la de baix una sala d'exposicions, aquesta va ser la primera gran reforma. La segona va ser el bar, que es va fer més gran per a bé del soci. L'entrada principal també la volen canviar per a donar-li un aire més acollidor, més social i no tan fred.

La tercera reforma és la de l'Auditori, en la qual el Patronat s'ha llençat totalment. Els diners per a fer-la surten d'un terreny donació d'una senyora, que s'ha edificat i explotat. Però no tots els diners vénen d'aquí, perquè la construcció es molt costosa.

En aquesta construcció, hi collabora la Generalitat. Gràcies a aquesta col·laboració, l'Auditori serà la seu del Festival Internacional de Teatre (el teatre serà la principal ocupació de l'Auditori), s'hi farà el concurs de Teatre Amateur, hi ha previst celebrar-hi una mostra juvenil de teatre i també la contractació de companyies professionals. Les altres seccions (la Camerata, la Coral, la dansa...) també hi tindran el seu lloc per a celebrar-hi aplecs, festivals, corals, trobades... També serà apte per cinema, això vol dir que collabora exhibint pel·lícules del Festival Internacional de Cinema Fantàstic, Mostra de Cinema Català, Mostra de Cinema Científic que s'està estudiant de fer i apart d'això col·laborarà en totes les activitats del poble.

Per mantenir l'autofinançament de l'Auditori s'està pensant a fer-hi reunions de congressos, ja que el palau del Maricel, on es fan fins ara quan són petits grups és de dimensions reduïdes, i quan hi ha molta gent han d'anar als hotels, que no deixen celebrar aquestes reunions si no es queden a menjar i dormir, i a l'Auditori només hi farien les reunions.

Serà d'una capacitat de 300 a 400 persones, no molt gran perquè el Prado i el Retiro (800 i 900 persones), segons com no s'omplen, i així troben que la capacitat de l'Auditori serà suficient. Estarà molt ben preparat tècnicament a nivell d'acústica, escenari i tècnic. Els arquitectes són Albert Paco de Sitges, arquitecte del Departament de Sanitat de la Generalitat, i Carles Nadal. L'aparellador Daniel Monroig també és de Sitges.

HISTÒRIA DE LA SOCIETAT RECREATIVA «EL RETIRO»

La Societat Recreativa «El Retiro» és actualment la societat d'esbarjo més antiga de Sitges. Va ser creada l'any 1870 per 50 persones. Té la seva seu al carrer Angel Vidal, antigament anomenat carrer de la Muralla. Consta de cafè, secretaria, sala de juntes, biblioteca, cinema i un ampli jardí, antigament anomenat l'hort de can Ferret. Al llarg de tot l'any i sobretot a l'estiu és escenari de diverses activitats de tipus cultural i festiu.

La Societat Recreativa «El Retiro» és juntament amb «El Casino Prado» l'única entitat sitgetana que té més de cent anys de vida. «El Retiro», com se'l coneix popularment, és el successor del «Casino Primero de Sitges», societat fundada el 1865 pels músics «Vells» i la «Colla de la Palla». El nom de «El Retiro» prové segons alguns, de la societat barcelonina «El Buen Retiro» i segons altres de «El Retiro de la Vejez».

Després d'utilitzar durant algun temps un local provisional, el local definitiu d'«El Retiro» s'inaugurà el 20 de gener de 1870. La societat es va formalitzar deu mesos més tard. El 2 d'agost de 1901 «El Retiro» va passar a ser propietari del terreny i de l'edifici que pertanyia a Maria Roca i Freixades, vídua de Ferret. «El Retiro» que fins aleshores només n'era arrendatari va necessitar, per a comprar-lo, un préstec de Francesc Roig i Rosell de 12.000 pessetes. Un any i mig més tard la Directiva va demanar un préstec de 18.000 pessetes al «Banco Hipotecario de España» per, entre altres coses, poder pagar l'anterior préstec de Francesc Roig.

«El Retiro» ha estat des de la seva aparició seu de moltes festes per a celebrar els esdeveniments importants de Sitges. Com per exemple la festa per a celebrar la inauguració de la via fèrria entre Barcelona i Vilanova i la Geltrú, el 6 de gener de 1882, que va ser una de les festes de més ressonància de l'època, i que es va aprofitar per a inaugurar el cafè, els salons de tresillo, els billars, els salons de descans i la biblioteca. El 28 de juliol de 1902 «El Retiro» va obrir la primera sala de cinema de Sitges i el 6 de desembre de 1930 estrenà, també per primer cop a Sitges, el sistema sonor de projecció. Els anys 1907 i 1913 es va realitzar una important ampliació del teatre.

El setmanari local «El Eco de Sitges», que va ser fundat el 1886 i s'ha publicat sense interrupcions, llevat del període entre l'agost de 1936 i el març de 1942, fins a l'actualitat, es pot afirmar, que va ser durant el seu primer mig segle d'existència el portaveu de les activitats retiristes, mentre que «La Voz de Sitges», «Baluard de Sitges» i «La Punta» ho foren del «Casino Prado Suburense».

L'any 1910 es fundà la «Comissió de Propietaris» i es portà a terme una reforma del Reglament que regia l'entitat des de la seva creació. La principal innovació fou l'emissió de 300 participacions de 100 pessetes cadascuna, gràcies a les quals «El Retiro» podria pagar el seu deute el «Banco Hipotecario de España», que ascendia a 17.341 pessetes. El gener de l'any següent eren ja 64 les participacions emeses i 19 els socis propietaris.

Una matinada del dimecres de Cendra, el 9 de març de 1916, s'esdevingué un incendi en l'edifici d'«El Retiro». El foc es va originar per causes encara avui desconegudes i l'edifici quedà totalment destruït. La indemnització de 17.359 pessetes pagada per la companyia d'assegurances «La Aurora» fou insuficient per a la reconstrucció. Per a fer possible el resorgiment d'«El Retiro» es va recórrer als préstecs de particulars. Gràcies a això les obres per la reedificació del local es començaren immediatament dirigides per Miquel Utrillo. El nou edifici es va poder obrir al públic el 17 de desembre d'aquell mateix any.

Tot i que «El Retiro» ja era propietari de l'edifici, una part del jardí pertanyia a la senyora Feliciana Ferret, vídua de Sarret, i «El Retiro» l'arrendava. L'entitat intentà diverses vegades comprar aquesta porció de terreny, però la propietària s'hi negava. Actualment encara hi ha una servitud de pas.

Podem dir que gairebé sempre, especialment des de 1917 al 1939, darrera de «El Prado» i «El Retiro» hi ha uns interessos més polítics que no econòmics. Simplificant podríem identificar «El Retiro» amb els petits burgesos i propietaris agrícoles de tendència liberal. Durant la II República i la Guerra Civil se'l pot identificar amb «Esquerra Republicana de Catalunya» i, en menor mesura, amb l'«Agrupació Socialista». A

«El Prado» es reunien gent de tendència esquerrana i federal, seguidors de la «Lliga Regionalista», després d'«Acció Catalana» i d'«Acció Catalana Republicana», i també hi havia un petit grup d'orientació carlina.

A Sitges, més d'una vintena d'anys després de la pèrdua de les últimes colònies, els anomenats «americanos» seguien tenint un pes social considerable. Pau Barrabeig, alcalde de Sitges durant 1925-30, i Josep Anton Servet en són un clar exemple. Ambdós havien anat a Cuba i tornat amb una considerable fortuna, doncs bé, tots dos foren presidents de la «Societat Recreativa El Retiro». L'any 1910 hi havia a Sitges vuit fàbriques de calçat, i el 1935 Sitges tenia aproximadament 7.000 habitants dels quals 893 treballaven en les fàbriques de calçat, cosa que suposa un 12,7% del total i un 77,5% de la població activa, que eren 1.151 persones. I Bonaventura Benazet i Baldomer Serra eren dos industrials del calçat que van ser presidents de «El Retiro». Per tant, es pot dir que els del Retiro són un reflex de la pròpia història de Sitges.

Concordant amb l'aire nacionalista, catalanista i esquerrà que tenia la societat, a partir de 1933 les actes són escrites en català. L'última acta abans de la Guerra Civil data del 11 de febrer de 1936. Durant la guerra no hi hagué reunions oficials de la Junta Directiva però els socis seguien freqüentant les instal·lacions de la societat. A mitjans de 1937 estigué a punt de ser confiscada per la C.N.T. i el P.O.U.M. tal com ho havia estat «El Casino Prado Suburense». La C.N.T. i el P.O.U.M. afirmaven que el Retiro era un bastió de burgesos. Salvador Mirabent i Paretas i d'altres socis, davant l'imminent confiscació, proposaren que es canviés el nom pel de «Ateneu Cultural Proletari» i que només es permetés l'entrada dels socis que acreditessin la seva condició de treballadors. El nom no s'arribà a canviar mai i la falsificació de documents evità la depuració dels socis.

La primera acta després de la Guerra Civil es va fer el 4 d'agost de 1940 i està escrita en castellà. Es creà la «Comisión Gestora de El Retiro» presidida per Felip Font i Soler i formada per set membres. Aquesta gestora substituï la «Junta Directiva» fins el 30 de maig del 1943. Després de la guerra es va fer una depuració de socis.

L'edifici de la societat havia rebut molts danys durant la guerra perquè hi van caure dues bombes. La restauració tenia un pressupost de 7.786,29 pessetes, i el senyor Tàrrega va fer a «El Retiro» un préstec perquè aquesta restauració es portés a cap. «El Retiro» es trobava en una situació econòmica precària, quan hagué de tornar el préstec del senyor Tàrrega es troba sense efectiu per poder realitzar cap altre activitat. La societat intenta aconseguir diners amb balls al cafè que resultaren un total fracàs. El senyor Tàrrega, davant d'aquesta situació decidí renunciar als diners que «El Retiro» encara li devia.

El 1960, amb un crèdit hipotecari concedit per la Caixa de Pensions a «El Retiro», es va posar en marxa un pla de reformes. Es van arrendar els baixos de la casa número 32 del carrer Jesús per fer-hi una segona sortida i es va fer una renovació total del jardí (instal·lacions elèctriques, nova pista de ball, eliminació del jardí romàntic, etc.).

«El Retiro» els anys 60, després d'uns anys molt durs, començà una bona etapa tan econòmicament com socialment. Pugué pagar gran part dels seus deutes (un antic préstec de Francesc Montornés i Pino i 3/4 parts del crèdit de

la Caixa de Pensions). El 1965 es calcula que en deu anys la societat ha triplicat el nombre de socis, i el 1970, com a premi a tots els seus esforços, «El Retiro» pot ampliar la seva sala de teatre i cinema.

Des de després de la guerra «El Retiro» ha col·laborat en totes les activitats del poble, totes les manifestacions culturals, esportives o benèfiques. També ha col·laborat amb entitats com U. D. Sitges, Caçadors, Club Ciclista, Club Natació, Parròquia, Societat de Pescadors, Blanca Subur, Creu Roja, Patronat d'Homenatge a la Vellesa, Hospital, Saló Nacional de Fotografia, Penya Ciclista Maricel i Associació d'Antics Alumnes i Amics de l'Escola Pia. A més, segueix aportant la seva col·laboració, com ho ha fet sempre, a la Festa Major i al Carnaval, aportació que ha estat essencial per a la recuperació del Carnaval sitgetà. Ha col·laborat des de 1920 amb l'Exposició Nacional de Clavells i amb el Ralli. El seu cafè ha estat la seu de múltiples torneigs de billar, escacs i botifarra, a més de la celebració del tradicional Quinto. En l'actualitat, «El Retiro» segueix tenint molta importància en la vida cultural de Sitges, la qual intenta enriquir amb noves activitats com «Sitges i les Comunitats Autònomes», l'Escola de Ballet, l'Escola de Sardanes, o senzillament amb el seu cinema i el seu teatre.

Les Juntes Directives són escollides per la Junta General reglamentària de socis, que només s'acostuma a reunir un cop l'any amb l'objectiu d'escollir la Directiva. Els socis no escullen entre les diverses propostes, sinó que accepten la que els ofereix la directiva sortint. No hi ha cap norma sobre el nombre d'anys que un individu pot pertànyer a la Junta Directiva. Així trobem casos com el de Sadurní Llansó i Giralt que hi va estar vuit anys (cinc com a sots-president i tres com a president). Les propostes de dimissió no acostumen a ser acceptades. Generalment la Junta Directiva logra convèncer la persona del seu «error» i l'assumpte se soluciona ràpidament, sense greus complicacions.

EL CARNAVAL

Abans el Carnaval se celebrava amb tota pompa. Es feia amb gran lluïment l'entrada del Carnestoltes amb una rua amb carrosses adornades i gran concurrència de disfresses i grans balls a «La Palla» i «El Gra». L'entrada d'aquest simbòlic personatge es feia a Baix a mar amb tota solemnitat. Els homes anaven disfressats amb vestits de festa i careta, i molts de pagès amb grans mantes on hi havia unes bosses que duïen plenes de caramels i confits de farina. La comitiva, tot anant pels carrers, feia batalles de confits als cafès, societats recreatives, cases de gent acomodada i autoritats. Després, les batalles dels cafès es repetien en passar per can Vilanova, Ferret i Bori, però per respecte a les senyores i els senyors de les cases els confits es llançaven sense fúria. A casa del batlle, del jutge i comandant de la Marina (aquest últim vivia a la Casa de la Tribuna que era la número 26 de la Ribera) la batalla es reduïa a tirar uns quants grapat de caramels amb molta prudència.

El diumenge es feien comparses de lluïment on les parelles anaven disfressades i sense caruta. El dimarts a la nit les societats «El Retiro» i «El Prado» rivalitzaven a presentar el major nombre de parelles. El dimarts la comparsa

anava plena dels clàssics fardos. En canvi el diumenge ningú no portava caruta i tots els qui hi prenien part eren joves amb vestits, gairebé sempre fets a mida. Cada cafè i societat recreativa hi acudia amb les seves carrosses. N'hi va haver que es van fer famoses com la del «Ristol», la dels pescadors o la dels «americanos», que representava un estol de dames que anaven a rebre els seus marits que tornaven d'Amèrica.

En els balls els homes es disfressaven normalment amb el dominó, espècie de capa generalment negra, amb valones ribetejades de color, i les dones acostumaven a anar de bruixa o de mamarratxo. Es tapaven la cara amb caretes de filferro i cartró. Per a l'enterrament del Carnestoltes la comparsa anava vestida amb un llençol a tall de moro i una careta.

El Carnaval de Sitges sempre s'ha caracteritzat per la rivalitat entre «El Prado» i «El Retiro» i per les seves vistoses comparses de diumenge i dimarts. Després d'un llarg període de decadència, motivat per les alternances polítiques del país, aquestes dues societats van recuperar aquesta tradicional festa.

Els Carnavals de Vilanova i la Geltrú, Solsona, Reus i Sitges van resorgir en ple franquisme. El primer a recuperar-lo va ser Vilanova l'any 1958, i tot i ser mirat primer amb desconfiança, després va ser declarat pel propi règim «Festa d'Hivern d'Interès Turístic Nacional».

Sitges no va recuperar de ple el seu Carna-

val fins el 1975. L'Ajuntament que primer es va limitar a donar la seva aprovació va començar a col·laborar amb una subvenció de 500.000 pessetes. El Carnaval sitgetà va anar creixent molt ràpidament i també van créixer les seves necessitats. L'any 1981 el seu pressupost era de dos milions, un dels quals l'aportà l'Ajuntament i l'altre va ser aconseguit per altres conductes. Aquell mateix any la comparsa va ser formada per deu carrosses (tres d'elles d'«El Retiro»), però el 1985 ja hi havia en total 22 carrosses, amb un pressupost d'entre quatre i sis milions. «El Retiro» s'ha ocupat de recuperar la tradicional figura del Carnestoltes, tot i que ha comptat amb ajudes com la de «La Cubana» l'any 1985, o la del «Paperets Club» el passat Carnaval.

El 1986 aparegué la publicació local especial del Carnaval, anomenada «La Veu del Carnaval», que es denomina a si mateixa l'«Informatiu del Carnestoltes». En el seu primer any va fer quatre publicacions, entre el 10 i el 31 de gener, informant de totes les activitats del Carnaval i exhortant la gent a participar-hi.

«El Paperets Club» es va fundar l'any 1983 i té la seva seu al carrer Parellades n.º 11. És una societat limitada a 19 socis. Ha fet des de la seva aparició una aportació original i divertida al Carnaval, llançant papers en forma de tireta. El primer any, el club només va poder recollir 60 quilos de papers, però el 1984 la xifra va créixer considerablement: 600 kg.

(Acabarà)

**Aquest número ha estat publicat
amb l'ajuda de la**

CAIXA DE CATALUNYA